অধ্যায় ৭ঃ জেৰমি বেন্থাম আৰু জন ষ্টুৱার্ট মিল

অধ্যায় গাঁথনি

৭.১ উদ্দেশ্য
৭.২ পৰিচয়
৭.৩ উপযোগিতাবাদৰ প্রধান বৈশিষ্ট্যসমূহ
৭.৪ জেৰমি বেন্থাম ঃ উপযোগিতাবাদ সম্পর্কে মতামত
৭.৫ জন ষ্টুৱার্ট মিল ঃ উপযোগিতাবাদ সম্পর্কে মতামত
৭.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ
৭.৭ অধিক জানিবলৈ
৭.৮ অগ্রগতিৰ খতিয়ান
৭.৯ আৰ্হি প্রশ্ন

৭.১ উদ্দেশ্য

এই অধ্যায়টি অধ্যয়ন কৰি আপুনিঃ

- উপযোগিতাবাদৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ আলোচনা কৰিব পাৰিব
- উপযোগিতাবাদ সম্পর্কে জেৰমি বেন্থামৰ মতামত বিশ্লেষণ কৰিব পাৰিব
- উপযোগিতাবাদ সম্পর্কে জন ষ্টুৱার্ট মিলৰ মতামত ব্যাখ্যা কৰিব পাৰিব।

৭.২ পৰিচয়

আগৰ অধ্যায়বোৰত আমি চুক্তিতত্ত্ববিদসকলৰ অর্থাৎ হ'বচ, লক আৰু ৰুছোৰ মতামতসমুহ আলোচনা কৰাৰ পাছত এতিয়া আমি জেৰমি বেন্থাম আৰু জন ষ্টুৱার্ট মিলৰ এটা গুৰুত্বপূর্ণ তত্ত্ব উপযোগিতাবাদ সম্পর্কে আলোচনা কৰিম। উপযোগিতাবাদী দর্শনৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰাৰ আগতে এইটো স্পষ্ট কৰি দিয়া ভাল যে ই কোনো নতুন বা মৌলিক দর্শন নহয়। এতিয়া প্রতীয়মান হৈছে যে ১৮৭২ চনত ৰিচার্ড কাম্বাৰলেণ্ডে তেওঁৰ "প্রাকৃতিক আইন"ৰ ওপৰত লিখিত গ্রন্থখনত উপযোগিতাবাদী ধাৰণাৰ বিষয়ে প্রকাশ কৰিছিল। ফ্রেন্সিচ হাট্ছচনে এই ধাৰণাটোক "সর্বাধিক লোকৰ সর্বাধিক কল্যাণ সাধন" হিচাপে সংজ্ঞাবদ্ধ কৰি ইয়াক আৰু অধিক বাস্তৱ ৰূপ প্রদান কৰিছিল। ইংলেণ্ডৰ প্রিছট্লি আৰু ফ্রান্সৰ হেলভেটিয়াছ এই চিন্তাধাৰাৰ আন আন অগ্রদূতসকলৰ ভিতৰত অন্যতম আছিল। আনকি উপযোগিতাবাদ শব্দটো উদ্ভাৱন কৰা কৃতিত্বও প্রথমজন উপযোগিতাবাদী বেন্থামলৈ প্রদান কৰিব নোৱাৰি, ইয়াৰ বিপৰীতে মিলেহে তেওঁৰ এখন গ্রন্থত উপযোগিতাবাদ শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল। এই অধ্যায়ত আমি জেৰমি বেন্থাম আৰু জন ষ্টুৱার্ট মিলে আগবঢ়োৱা উপযোগিতাবাদ তত্ত্ব সম্পর্কে আলোচনা কৰিম।

৭.৩ উপযোগিতাবাদৰ প্রধান বৈশিষ্ট্যসমূহ

উপযোগীতাবাদৰ বিভিন্ন বৈশিষ্ট থকা দেখা যায়। ইয়াৰে কিছুমান তলত উল্লেখ কৰা হ'ল।

- মানুহে সকলো বস্তুৰ মূল্য সুখ আৰু দুখৰ দ্বাৰাই নির্ণয় কৰে। মানুহে সদায় সুখৰ অনুসন্ধান কৰে। যি কামে মানুহক সুখ প্রদান কৰে সি ভাল আৰু যি কামে মানুহক দুখ প্রদান কৰে সি বেয়া।
- উপযোগিতাবাদীসকলে নৈতিক মূল্যবোধত বিশ্বাস কৰে আৰু সেই দৃষ্টিকোণৰ পৰাই সকলো বস্তু বিচাৰ কৰে। মানুহৰ উন্নত নৈতিক চৰিত্র থকা আৰু সর্বাধিক নৈতিক বিকাশ হোৱাটো অত্যন্ত প্রয়োজনীয়।
- তেওঁলোকে অধ্যয়নৰ বাবে আৱোহণ প্রণালী আৰু পৰীক্ষামূলক প্রণালী ব্যৱহাৰ কৰে। ই প্রয়োজনীয়, কাৰণ প্রতিটো সমস্যাৰ প্রতি তেওঁলোকৰ দৃষ্টিভংগী ব্যৱহাৰিক। তেওঁলোকে বক্তৃতাকক্ষৰ চাৰিসীমাৰ ভিতৰত আবদ্ধ হৈ নাথাকে, ইয়াৰ বিপৰীতে তেওঁলোকে তেওঁলোকৰ তত্ত্বসমূহ আমাৰ দৈনন্দিন জীৱনত সংঘটিত হৈ থকা বাস্তৱ ঘটনাসমূহৰ আলমত ব্যাখ্যা কৰে।
- তেওঁলোকে বিশ্বাস কৰে যে মানুহ আৰু সমাজ অবিচ্ছেদ্য। আন কথাত, তেওঁলোকে এই ধাৰণাটোৰ ওপৰত গুৰুত্ব প্রদান কৰে যে মানুহ সমাজৰ এক অবিচ্ছেদ্য অংশ, যাৰ অবিহনে মানুহে এক সুখী আৰু আনন্দময় জীৱন অতিবাহিত কৰাটো সম্ভৱপৰ নহয়।
- তেওঁলোকে সর্বাধিক সংখ্যক লোকৰ সর্বাধিক কল্যাণ সাধনৰ সপক্ষে থিয় দিয়ে। জনসাধাৰণৰ নৈতিক বিকাশ উন্নীত কৰি, তেওঁলোকৰ অগ্রগতি চোৱাচিতা কৰি আৰু তেওঁলোকক সামাজিক, অর্থনৈতিক, সাংস্কৃতিক, মানসিক, নৈতিক আৰু শাৰীৰিকভাৱে উন্নয়ন সাধন কৰি এই উদ্দেশ্যত উপনীত হ'ব পাৰি।
- তেওঁলোকে দৃঢ় মত পোষণ কৰে যে ৰাষ্ট্র হ'ল এক প্রয়োজনীয় অশুভ আৰু ৰাষ্ট্রক সন্মান কৰিব লাগে, কাৰণ ৰাষ্ট্র অবিহনে মানুহে অবাধ প্রগতিৰ দিশলৈ ধাৱমান হ'ব নোৱাৰে। মানুহৰ স্বাভাৱিক উন্নয়ন আৰু প্রগতিৰ ক্ষেত্রত আহিব পৰা বাধাসমূহ ৰোধ কৰাৰ বাবে ৰাষ্ট্র প্রয়োজনীয়।
- উপযোগিতাবাদীসকলে সর্বাধিক সংখ্যক লোকৰ সর্বাধিক সুখৰ ধাৰণাটোৰ ওপৰত বিশ্বাস কৰে। আন কথাত, তেওঁলোকে মত পোষণ কৰে যে সুখ সমাজৰ কেৱল মাত্র এটা শাখা বা শ্রেণীৰ একচেটীয়া অধিকাৰ হ'ব নালাগে, ইয়াৰ বিপৰীতে ই সর্বাধিক সংখ্যক লোকৰ পক্ষে হ'ব লাগে। কেনেকৈ আৰু কি পর্যায়লৈ ৰাষ্ট্রই সুখ বৃদ্ধি কৰিব পাৰে, কেৱল মাত্র সেই ভিত্তিতহে ৰাষ্ট্রৰ অস্তিত্ব বিচাৰ কৰিব পাৰি।
- উপযোগিতাবাদীসকলে মত পোষণ কৰে যে ৰাষ্ট্র কেতিয়াও প্রাকৃতিক প্রয়োজনীয়তা নহয়, ই মানুহে প্রয়োজনীয়তা পূৰণ কৰিবৰ বাবে কৰা আশাৰ ফল। মানুহৰ প্রাকৃতিক অধিকাৰক ৰাষ্ট্রই সুৰক্ষা প্রদান কৰে। তেওঁলোকে নীতিশাস্ত্র আৰু ৰাজনীতিক সংযোজিত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে আৰু অনুভৱ কৰে যে এখন ৰাষ্ট্র নৈতিক চিন্তাৰ পৰা মুক্ত হ'ব নোৱাৰে। তেওঁলোকে বিশ্বাস কৰে যে ৰাষ্ট্র শেষ পৰিণতি নহয়, ই শেষ পৰিণতিলৈ গমন কৰা এক মাধ্যমহে।

৭.৪ জেৰমি বেন্থাম ঃ উপযোগিতাবাদ সম্পর্কে মতামত

জেৰমি বেন্থাম ইংলেণ্ডৰ এজন ৰাজনৈতিক দার্শনিক, যাক উপযোগিতাবাদী দর্শনক এক প্রণালীবদ্ধ ৰূপ প্রদান কৰা আৰু সেই দর্শনক চিন্তাধাৰালৈ উন্নীত কৰি বৈজ্ঞানিক পথত প্রতিষ্ঠা কৰাৰ কৃতিত্ব প্রদান কৰা হয়। তেওঁৰ দর্শনক মিলে ৰূপান্তৰ কৰিছে, কিন্তু তৎস্বত্ত্বেও তেওঁৰ দর্শনক আজিও অতি গম্ভীৰভাৱে অধ্যয়ন কৰা হয়। তেওঁ বহুতো গ্রন্থ লিখি উলিয়াইছে যাৰ ভিতৰত *Constitutional Code* আৰু *Introduction to the Principles of Morals and Legislation* নামৰ গ্রন্থ দুখন আটাইতকৈ গুৰুত্বপূর্ণ হিচাপে বিবেচনা কৰা হয়। তেওঁ "দার্শনিক মৌলিকতাবাদী" (Philosophical Radicals) নামেৰে এটা অতি গুৰুত্বপূর্ণ গোষ্ঠীৰ সৈতে সংযুক্ত আছিল।

বেন্থামে তেওঁৰ উপযোগিতাবাদৰ ধাৰণা এনেদৰে আৰম্ভ কৰিছে যে "প্রকৃতিয়ে মানৰ জাতিক দুখ আৰু সুখ এই দুটা সার্বভৌম অধিকাৰীৰ শাসনৰ অধীনত স্থাপিত কৰিছে। আমি কি কৰা উচিত, লগতে আমি কি কৰিম

সেই সকলোবোৰৰ সিদ্ধান্ত এই দুই অধিকাৰীয়ে নির্ধাৰণ কৰে।" বেন্থামে এই সুখ আৰু দুখক যুক্তি নহয়, অনুভূতি হিচাপে অভিহিত কৰিছে। প্রাকৃতিকভাৱে, ইহঁত দুটা গুৰুত্বপূর্ণ সংবেদন, যাৰ দ্বাৰা মানুহ প্রভাৱিত হয়। সুখ বৃদ্ধি কৰা আৰু দুখ হ্রাস কৰা এই দুটা মানুহৰ সাধাৰণ ইচ্ছা। মানুহে সদায় সেই অভিমুখেহে গতি কৰে, যিয়ে অধিক আনন্দ আৰু কম দুখ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। মানুহে একেটা কামৰ পুনৰাবৃত্তি কৰি ভাল পায়, যিটো কামে সর্বাধিক আনন্দ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। যিটো কামে সর্বাধিক আনন্দ সৃষ্টি কৰিব পাৰে, সেই কামটোক বেন্থামে উপযোগিতা বুলি গণ্য কৰিছে। উপযোগিতাই এটা বিশেষ কামৰ উপকাৰিতা বা কার্যকাৰিতাক সূচায়। বেন্থামে আকৌ কৈছে যে সেই কামটোৰ আনন্দ বৃদ্ধি কৰা সামর্থ্য থাকিলেই নহ'ব, লগতে দুখ হ্রাস কৰা সামর্থ্যও থাকিব লাগিব।

যেতিয়া হ'বছে সুখ আৰু আনন্দৰ বিষয়ে কৈছিল, তাত নৈতিকতা অনুপস্থিত আছিল। কিন্তু, বেন্থামৰ মতে সর্বাধিক সুখ সর্বাধিক সংখ্যক লোকৰ বাবে হোৱা উচিত। সেয়েহে, বেন্থামৰ তত্ত্বটো নৈতিক। আন কথাত, হ'বচৰ তত্ত্বটোত কেৱল মাত্র ব্যক্তিগত সুখহে আছিল, তাত আনৰ সুখৰ কথা উল্লেখ নাছিল। কিন্তু বেন্থামৰ তত্ত্ব অনুসৰি, যেতিয়া এজন ব্যক্তিয়ে সর্বাধিক সুখৰ সৃষ্টি কৰে, একে সময়তে সেই সর্বাধিক সুখ সর্বাধিক সংখ্যক লোকৰ বাবে হোৱা উচিত। ইয়াকে "সর্বাধিক সংখ্যক লোকৰ সর্বাধিক আনন্দ" বুলি ক'ব পাৰি। বেন্থামৰ তত্ত্বত এয়াই উপযোগিতাৰ ধাৰণা।

গতিকে, বেন্থামৰ মতে, উপযোগিতা সদায় সংখ্যাধিক লোকৰ বাবে সর্বাধিক আনন্দ সৃষ্টিৰ ওপৰত নির্ভৰশীল। বেন্থামে কৈছে যে যদি এটা বিশেষ কার্যই কিছু সংখ্যক লোকৰ বাবে দুখৰ সৃষ্টি কৰে, কিন্তু ই অধিকাংশ লোকৰ বাবে আনন্দৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে, তেতিয়াও সেই কামটোৰ উপযোগিতা থাকিব পাৰে।

বেন্থামে কৈছে যে আনন্দ আৰু সুখ গণনা কৰিব পাৰি। তেওঁ সুখাবহ কলন (Felicific Calculus) নামেৰে এটা বৈজ্ঞানিক পদ্ধতি প্রদান কৰিছে। সেয়েহে তেওঁ উপযোগিতাবাদক বৈজ্ঞানিক বা বস্তুনিষ্ঠ তত্ত্ব হিচাপে অভিহিত কৰিছে। বেন্থামে সুখ গণনা কৰিবলৈ বিভিন্ন বৈজ্ঞানিক উপায় আগবঢ়াইছে। সেইবোৰ হ'ল —

- **প্রবলতা ঃ** কিছুমান কার্য্য আনতকৈ বেছি শক্তিশালী। এনেকুৱা কার্য্যই আনতকৈ বেছি আনন্দ প্রদান কৰে।
- **স্থিতিকাল ঃ** কিমান সময়ৰ কাৰণে আনন্দ বর্তি থাকে। ইও ধার্য্য কৰে যে আনন্দ কিমান দৃঢ়।
- **নিশ্চয়তা বা অনিশ্চয়তা ঃ** যেতিয়া আমি নির্দিষ্ট কিছুমান কার্য্য কৰোঁ, সেই কার্য্যই পৰিণতি স্বৰূপে আনন্দ দিবও পাৰে বা নিদিবও পাৰে।
- **নিকটবর্তিতা ঃ** সুখ কেনেকৈ ব্যক্তিৰ সৈতে ঘনিষ্ঠভাৱে সংযুক্ত।
- **উর্বৰতা ঃ** সুখৰ এটা কার্য্যক সদায় আন এটা সুখৰ কার্য্যই অনুসৰণ কৰিব লাগে। ই এক ক্রমাগত সুখ।
- **বিশুদ্ধতা ঃ** এটা সুখৰ কার্য্যক এটা দুখৰ কার্য্যই অনুসৰণ কৰিব নালাগে।
- **ব্যাপ্তি ঃ** ই সূচায় যে সুখৰ কার্য্যৰ দ্বাৰা কিমান সংখ্যক লোক প্রভাৱিত হৈছে।

বেন্থামে কৈছে যে এখন সমাজত এজন ব্যক্তিয়ে কেৱল অতি সীমিত সংখ্যক লোকৰ বাবেহে সুখৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। সেয়েহে, সমাজত কিছুমান নিৰপেক্ষ সংগঠন থকা উচিত যিয়ে সর্বাধিক সংখ্যক লোকৰ বাবে সর্বাধিক সুখৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। তেওঁৰ মতে, এই নিৰপেক্ষ সংগঠনটো নিশ্চিতভাৱে ৰাষ্ট্র। তেওঁ এখন উদাৰনৈতিক গণতান্ত্রিক ৰাষ্ট্রৰ সপক্ষে থিয় দিছে, কাৰণ এখন উদাৰনৈতিক গণতান্ত্রিক ৰাষ্ট্রইহে সর্বাধিক সংখ্যক লোকৰ সর্বাধিক সুখ নিশ্চিত কৰিব পাৰে।

5 জানি থোৱা ভাল

বেন্থামে ৰাষ্ট্রক ৰাজনৈতিক সমাজ হিচাপে উল্লেখ কৰিছে। তেওঁৰ মতে, ৰাষ্ট্র কোনো সামাজিক চুক্তিৰ

পৰিণতি নহয়। ৰাষ্ট্ৰৰ আইন সম্পৰ্কে তেওঁ উল্লেখ কৰিছে যে মানুহে আইনসমূহ মানি নচলে, কাৰণ এই আইনসমূহ কোনো সামাজিক চুক্তিৰ পৰিণতি নহয়। তেওঁ চুক্তিতত্ত্ববাদৰ এজন সমালোচক। মানুহে তেতিয়াহে আইনসমূহ অনুসৰণ কৰে, যেতিয়া সেইবোৰ উপযোগিতাৰ ভিত্তিত প্ৰতিষ্ঠিত হয়। মানুহে কেৱল সেই আইনসমূহহে মানি চলে যিবোৰ আইনে সৰ্বাধিক সংখ্যক লোকৰ বাবে সৰ্বাধিক সুখৰ সৃষ্টি কৰিব পাৰে। যদি কোনো আইনে সৰ্বাধিক সংখ্যক লোকৰ বাবে সৰ্বাধিক সুখৰ সৃষ্টি কৰিব নোৱাৰে, তেতিয়া তেনেকুৱা আইনবোৰ দলিয়াই পেলোৱা হয়।)

সমালোচনা ঃ বেন্থামৰ উপযোগিতাৰ তত্ত্বটো তলত উল্লিখিত স্থলসমূহত গুৰুতৰভাৱে সমালোচনা কৰা হৈছে—

- বেন্থামৰ সৰ্বাধিক সংখ্যক লোকৰ সৰ্বাধিক সুখৰ নীতিটো সংখ্যাগৰিষ্ঠৰ সপক্ষেহে। তেওঁক এই ভিত্তিত সমালোচনা কৰা হৈছে যে তেওঁ সংখ্যালঘুসকলৰ সুখক সম্পূৰ্ণৰূপে অৱজ্ঞা কৰিছে। গতিকে, বেন্থামৰ উপযোগিতাবাদৰ তত্ত্বটো এটা সংখ্যাগৰিষ্ঠৰ পক্ষপাতী তত্ত্ব।
- বেন্থামৰ সুখাবহ কলনৰ ধাৰণাটোও সমালোচনা কৰা হৈছে। কাৰণ, সুখ আৰু দুখৰ গাণিতিকভাৱে পৰিমাপ কৰাটো সম্পূৰ্ণৰূপে অসম্ভৱ।
- বেন্থামৰ তত্ত্বটোৰ আন এটা দুৰ্বলতা হ'ল যে তেওঁ সামগ্ৰিকভাৱে সমাজৰ গুৰুত্ব বুজাত অসমৰ্থ হৈছে। তেওঁ কেৱল ব্যক্তিগত সুখৰ ওপৰতহে জোৰ দিছে। দৰাচলতে, তেওঁৰ তত্ত্বৰ মূল ভিত্তি সমাজ বা ৰাষ্ট্ৰ নহয়, ব্যক্তিহে। তেওঁ সম্পূৰ্ণৰূপে পাহৰি গৈছে যে মানুহ সামাজিক প্ৰাণী আৰু মানুহে সমাজৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল হ'বই লাগিব। তেওঁ আকৌ পাহৰি গৈছে যে সমাজ অবিহনে ব্যক্তি অসম্পূৰ্ণ।

এনেদৰে আমি জানিব পাৰো যে সুখ আৰু দুখৰ ব্যাখ্যা আগবঢ়োৱা তেওঁৰ উপযোগিতাবাদৰ তত্ত্বটো কেৱল ত্ৰুটিপূৰ্ণ আৰু অবাস্তৱেই নহয়, লগতে ইয়াৰ যুক্তিসন্মত পৰিণতিয়ে নিশ্চিতভাৱে সূচায় যে দাৰ্শনিকজনে বস্তুৰ প্ৰতি এক সংকীৰ্ণ দৃষ্টিভংগী গ্ৰহণ কৰিছে। তেওঁ তেওঁৰ নিজস্ব ধাৰণা অনুসৰি কিছুমান মৌলিক সত্যক ব্যাখ্যা কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছে যদিও সেই ক্ষেত্ৰত তেওঁ যথেষ্ট সফল হোৱা নাই।

W অগ্ৰগতি নিৰীক্ষণ

প্ৰশ্ন ১ ঃ যিকোনো এজন উপযোগিতাবাদী ৰাজনৈতিক দাৰ্শনিকৰ নাম উল্লেখ কৰক।

.....

.....

প্ৰশ্ন ২ ঃ উপযোগিতাবাদীসকলৰ মতে, ৰাষ্ট্ৰ হ'ল এক প্ৰয়োজনীয় অশুভ। (শুদ্ধ /অশুদ্ধ)

.....

.....

প্ৰশ্ন ৩ ঃ বেন্থামৰ উপযোগিতাবাদী দৰ্শনৰ মূল নীতিটো কি?

.....

.....

প্ৰশ্ন ৪ ঃ বেন্থামে কি ধৰণৰ ৰাষ্ট্ৰ সমৰ্থন কৰে?

.....

.....

প্রশ্ন ৫ ঃ বেন্থামে মতে, সুখ গণনা কৰা বৈজ্ঞানিক পদ্ধতিটো কি?

.....

.....

৭.১ চিন্তা-চর্চা কৰক

বেন্থামৰ উপযোগিতাবাদী দর্শনত উদাৰনৈতিক গণতান্ত্রিক ৰাষ্ট্রৰ কার্যসমূহ বিচাৰি উলিয়াবলৈ যত্ন কৰক।

৭.৫ জন ষ্টুৱার্ট মিল ঃ উপযোগিতাবাদ সম্পর্কে মতামত

জন ষ্টুৱার্ট মিল জেমচ মিলৰ জ্যেষ্ঠ সন্তান। তেওঁ লণ্ডনত জন্ম হৈছিল আৰু তেওঁৰ দেউতাক আৰু দেউতাকৰ বন্ধু জেৰমি বেন্থামৰ দ্বাৰা অত্যন্ত প্রভাৱান্বিত হৈছিল। তেওঁ এজন সমর্পিত উপযোগিতাবাদী হিচাপে তেওঁৰ দার্শনিক জীৱনৰ পাতনি মেলিছিল। তেওঁ বেন্থাম আৰু জেমচ মিলৰ দ্বাৰা প্রতিষ্ঠিত দার্শনিক মৌলিকতাবাদী নামৰ গোষ্ঠীটোৰ এজন বিশিষ্ট সদস্য আছিল। উপযোগিতাবাদ আৰু ইয়াৰ প্রধান নীতি, "মানুহৰ প্রত্যেক আকাংক্ষাই কেৱল মাত্র আনন্দকেই ইয়াৰ লক্ষ্য হিচাপে লয়" — এই নীতিটোত এই গোষ্ঠীটোৱে বিশ্বাস কৰিছিল। এজন গুৰুত্বপূর্ণ ব্যক্তি যাক তেওঁ তেওঁৰ জীৱনৰ প্রতিবিম্ব হিচাপে অভিহিত কৰিছিল, তেওঁ আছিল হেৰিয়েট টেইলৰ। মিলৰ কেইখনমান অতি গুৰুত্বপূর্ণ গ্রন্থৰ নাম হ'ল - *Utilitarianism, On Liberty, The Subjection of Women, Considerations on Representative Government, Principles of Political Economy* ইত্যাদি।

মিল আছিল সেই সময়ৰ এজন ব্যক্তি যি সময়ত বেন্থামৰ উপযোগিতা সম্পর্কীয় মতবাদে প্রতিষ্ঠা লাভ কৰিছিল। বেন্থামে প্রচাৰ কৰিছিল যে সুখেই প্রতিটো কাম পৰিমাপনৰ একমাত্র পথ হোৱা উচিত। আন কথাত, বেন্থামে বিশ্বাস কৰিছিল যে জীৱনৰ একমাত্র উদ্দেশ্য হ'ল সুখ বা আনন্দ লাভ কৰা। জীৱনৰ উদ্দেশ্য হ'ল ইয়াক উপভোগ কৰা আৰু ইয়াৰ পৰা আনন্দ আহৰণ কৰা। অতি কম সময়ৰ ভিতৰতে বেন্থামৰ এই তত্ত্বটো অনৈতিক আৰু অধঃপতিত বুলি ব্যাখ্যা আগবঢ়োৱা হৈছিল। এনেদৰে, মিলৰ সন্মুখত প্রধান কার্য্য আছিল বেন্থামৰ তত্ত্বক এই আক্রমণৰ পৰা ৰক্ষা কৰা। যি কি নহওঁক, মিলে কোনো ধৰণৰ দ্বিধা অবিহনে পূর্ণ সাহসেৰে ঘোষণা কৰিছিল যে মৌলিকভাৱে তেওঁ বেন্থামৰ নীতিৰ সৈতে সন্মত।

মিলে সেইবোৰ কার্য্যক শুদ্ধ হিচাপে অভিহিত কৰিছে যিবোৰ কার্য্যই সমানুপাতিকভাৱে সুখ বৃদ্ধি কৰাৰ প্রতি প্রৱণতা প্রকাশ কৰে আৰু সেইবোৰ কার্য্যক অশুদ্ধ হিচাপে অভিহিত কৰিছে যিবোৰ কার্য্যই আনন্দৰ বিপৰীতে যোৱাৰ প্রৱণতা প্রকাশ কৰে। আন কথাত, কেৱল সুখৰ উপস্থিতি আৰু দুখৰ অনুপস্থিতিয়েই অন্তর্নিহিতভাৱে কাম্য। সুখ বৃদ্ধি কৰা আৰু দুখ হ্রাস কৰা সকলো বস্তুৱেই কাম্য। মিলে উচ্চ পর্যায়ৰ সুখ আৰু নিম্ন পর্যায়ৰ সুখৰ মাজত এক পার্থক্য দাঙি ধৰিছে। এই উচ্চ পর্যায়ৰ সুখ আৰু নিম্ন পর্যায়ৰ সুখৰ মাজৰ পার্থক্য মূল্যবোধ সংক্রান্তীয়হে, পছন্দ সংক্রান্তীয় নহয়।

যি কি নহওঁক, পুংখানুপুংখ আলোচনাৰ ক্ষেত্রত মিল বেন্থামৰ পৰা পৃথক। বেন্থামে মত আগবঢ়াইছে যে গুণগত সুখতকৈ পৰিমাণগত সুখহে অধিক গুৰুত্বপূর্ণ। কিন্তু মিলে পৰিমাণগত সুখৰ পৰিৱর্তে গুণগত সুখৰ সপক্ষেহে থিয় দিছে। তেওঁ বেন্থামৰ পৰা পৃথক যেতিয়া তেওঁ কৈছে যে কেৱল সুখেই একমাত্র উপাদান নহয়, সুখৰ লগতে খ্যাতি বা প্রতিপত্তি নামেৰেও আন এটা উপাদান আছে। বেন্থামে ঘোষণা কৰিছে যে সকলো মানুহেই

সুখ আৰু দুখ— এই দুই অধিপতিৰ দ্বাৰা পৰিচালিত হয়, কিন্তু মিলে বিশ্বাস কৰে যে খ্যাতি বা প্রতিপত্তিয়ে এই ক্ষেত্রত প্রাধান্য লাভ কৰে। "এটা গাহৰি সন্তুষ্ট হোৱাতকৈ এজন মানুহ অসন্তুষ্ট হোৱা বেছি ভাল; এজন মূর্খ সন্তুষ্ট হোৱাতকৈ ছক্রেটিছ অসন্তুষ্ট হোৱা বেছি ভাল।

মিলে বিশ্বাস কৰিছিল যে ব্যক্তিগত সুখে সর্বাধিক সুখ প্রদান কৰিব নোৱাৰে, কিন্তু সমূহীয়া সুখে সর্বাধিক সুখ আৰু আনন্দ প্রদান কৰিব পাৰে। এনেদৰে, তেওঁ বিশ্বাস কৰিছিল যে সুখ বাহিৰৰ পৰাহে আহে, ভিতৰৰ পৰা নহয়।

স্বাধীনতাৰ ধাৰণাৰ ক্ষেত্রত মিলে বেন্থামৰ পৰা পৃথক। বেন্থামৰ মতে, সর্বাধিক সংখ্যক লোকৰ সর্বাধিক সুখেই হ'ল উপযোগিতা। তেওঁ বিশ্বাস কৰিছিল যে উপযোগিতাৰ সৈতে স্বাধীনতাৰ কোনো সম্পর্ক নাই। কিন্তু, মিলে এই কথাত সন্মত হোৱা নাছিল। তেওঁৰ মতে, উপযোগিতাৰ বাবে স্বাধীনতা প্রয়োজনীয় আৰু প্রত্যেকজন ব্যক্তিয়ে স্বাধীনতা উপভোগ কৰাৰ সুযোগ পালেহে সংখ্যালঘুসকলৰ অধিকাৰ সুৰক্ষিত কৰিব পাৰি। এই ক্ষেত্রত তেওঁ মহিলাসকলক সমান অধিকাৰ প্রদান কৰাক অগ্রাধিকাৰ দিছিল। মিলে কৈছিল যে যেতিয়া মহিলাসকলক সমান অধিকাৰ প্রদান কৰা হয়, তেতিয়া মহিলাসকলৰ আনন্দৰ বৃদ্ধি হ'ব। তেতিয়া সমাজত পুৰুষসকলৰ লগতে মহিলাসকলেও সুখী হ'ব। ইয়াৰ ফলত সমাজত সর্বাধিক সংখ্যক লোকে সুখ লাভ কৰিব। ইয়ে সমাজত সর্বাধিক সংখ্যক লোকৰ বাবে সর্বাধিক সুখৰ সৃষ্টি কৰিব। এনেদৰে মিলে মহিলাসকলৰ সৈতে উপযোগিতাৰ সম্পর্ক দাঙি ধৰিছে।

সমালোচনা ঃ মিলক উপযোগিতাবাদৰ পৰিৱর্তন কৰাৰ ক্ষেত্রত সমালোচনা কৰা হৈছে। বেন্থামৰ পৰিমাণগত সুখৰ বিপৰীতে মিলে গুণগত সুখৰ সপক্ষে থিয় দিছে। কিন্তু সমালোচকসকলৰ মতে, যদিও তেওঁ উচ্চ পর্যায়ৰ সুখ আৰু নিম্ন পর্যায়ৰ সুখৰ মাজত এক পার্থক্য দাঙি ধৰিছে, কিন্তু সুখৰ ৰায় দিব পৰা কোনো কর্তৃত্বৰ বিষয়ে তেওঁ উল্লেখ কৰা নাই।

মিল আছিল শেষৰজন মহান উপযোগিতাবাদী যাৰ স্থান আৰু অৱদান সম্পর্কে বিভিন্ন মতামত পোৱা যায়। কিছুমানৰ মতে, বেন্থামৰ ৰাজনৈতিক দর্শনলৈ মিলে কোনো ধৰণৰ নতুন অৱদান আগবঢ়োৱা নাই, কেৱল নিজৰ সময়ৰ লগত খাপ খোৱাকৈ সময়োপযোগী কৰিহে লৈছে। কিন্তু, তৎসত্ত্বেও এইটো স্বীকাৰ কৰিবই লাগিব যে ইংলেণ্ডৰ ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাত তেওঁ এক অতি গুৰুত্বপূর্ণ আৰু গৌৰৱপূর্ণ স্থান দখল কৰি আহিছে। তেওঁ উপযোগিতাবাদক এনেকুৱা ধৰণে সংশোধন কৰিছিল যাতে ই সেই সময়ৰ প্রত্যাহ্বানসমূহৰ সন্মুখীন হ'ব পাৰে আৰু সকলো বিতর্কৰ সন্মুখত বিদ্যমান হৈ থাকিব পাৰে। যদি সেই দৃশ্যপটত মিলৰ আৰির্ভাৰ নহ'লহেঁতেন, ই সম্পূর্ণৰূপে এক বেলেগ কাহিনী হ'লহেঁতেন।

✍ অগ্রগতি নিৰীক্ষণ

প্রশ্ন ৬ ঃ মিলে কাক তেওঁৰ জীৱনৰ প্রতিবিম্ব হিচাপে অভিহিত কৰিছে?

.....

প্রশ্ন ৭ ঃ মিলে পৰিমাণগত সুখৰ সপক্ষে থিয় দিছে। (শুদ্ধ /অশুদ্ধ)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

৭.৬ অধ্যায়টিৰ পৰা আমি কি শিকিলোঁ

- উপযোগিতাবাদ কোনো নতুন বা মৌলিক দর্শন নহয়। এতিয়া প্রতীয়মান হৈছে যে ১৮৭২ চনত ৰিচার্ড কাম্বাৰলেণ্ডে তেওঁৰ "প্রাকৃতিক আইন"ৰ ওপৰত লিখিত গ্রন্থখনত উপযোগিতাবাদী ধাৰণাৰ বিষয়ে প্রকাশ কৰিছিল।
- উপযোগিতাবাদ শব্দটো উদ্ভাৱন কৰা কৃতিত্বও প্রথমজন উপযোগিতাবাদী বেন্থামলৈ প্রদান কৰিব নোৱাৰি, ইয়াৰ বিপৰীতে মিলেহে তেওঁৰ এখন গ্রন্থত উপযোগিতাবাদ শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰিছিল।
- জেৰমি বেন্থাম ইংলেণ্ডৰ এজন ৰাজনৈতিক দার্শনিক, যাক উপযোগিতাবাদী দর্শনক এক প্রণালীবদ্ধ ৰূপ প্রদান কৰা আৰু সেই দর্শনক চিন্তাধাৰালৈ উন্নীত কৰি বৈজ্ঞানিক পথত প্রতিষ্ঠা কৰাৰ কৃতিত্ব প্রদান কৰা হয়।
- উপযোগিতাবাদীসকলৰ মতে, মানুহে সকলো বস্তুৰ মূল্য সুখ আৰু দুখৰ দ্বাৰাই নির্ণয় কৰে। তেওঁলোকে নৈতিক মূল্যবোধত বিশ্বাস কৰে। তেওঁলোকে অধ্যয়নৰ বাবে আৰোহণ প্রণালী আৰু পৰীক্ষামূলক প্রণালী ব্যৱহাৰ কৰে। তেওঁলোকে মত পোষণ কৰে যে মানুহ আৰু সমাজ অবিচ্ছেদ্য আৰু ৰাষ্ট্র হ'ল এক প্রয়োজনীয় অশুভ।
- ৰাষ্ট্র কেতিয়াও প্রাকৃতিক প্রয়োজনীয়তা নহয়, ই মানুহে প্রয়োজনীয়তা পূৰণ কৰিবৰ বাবে কৰা আশাৰ ফল। তেওঁলোকে সর্বাধিক সংখ্যক লোকৰ সর্বাধিক সুখৰ নীতিটোত বিশ্বাস কৰে।
- বেন্থামৰ উপযোগিতাবাদ তত্ত্বটো সর্বাধিক সংখ্যক লোকৰ সর্বাধিক সুখৰ নীতিটোৰ ভিত্তিত প্রতিষ্ঠিত । তেওঁ সুখ আৰু আনন্দ গণনা কৰিবলৈ সুখাবহ কলন (Felicific Calculus) নামেৰে এটা বৈজ্ঞানিক পদ্ধতি আগবঢ়াইছে।
- তেওঁ সর্বাধিক সংখ্যক লোকৰ বাবে সর্বাধিক সুখৰ সৃষ্টি কৰিবলৈ ৰাষ্ট্র, বিশেষকৈ এখন উদাৰনৈতিক গণতান্ত্রিক ৰাষ্ট্রৰ প্রয়োজনীয়তা অনুভৱ কৰিছে।
- মিলে কেৱল মাত্র বেন্থামৰ উপযোগিতাবাদ তত্ত্বটো সুৰক্ষিত কৰিবলৈহে তেওঁৰ ৰাজনৈতিক দর্শনৰ উপস্থাপন কৰিছে। যদিও মিল বেন্থামৰ উপযোগিতাবাদী দর্শনৰ সৈতে একমত, কিন্তু কিছুমান নির্দিষ্ট বিষয়বস্তু যেনে — পৰিমাণগত সুখ আৰু গুণগত সুখৰ ধাৰণা, স্বাধীনতাৰ ধাৰণা ইত্যাদিৰ ক্ষেত্রত মিল বেন্থামৰ পৰা পৃথক।
- মিলে বিশ্বাস কৰিছিল যে ব্যক্তিগত সুখে সর্বাধিক সুখ প্রদান কৰিব নোৱাৰে, কিন্তু সমূহীয়া সুখে সর্বাধিক সুখ আৰু আনন্দ প্রদান কৰিব পাৰে। এনেদৰে, তেওঁ বিশ্বাস কৰিছিল যে সুখ বাহিৰৰ পৰাহে আহে, ভিতৰৰ পৰা নহয়।
- মিল আছিল শেষৰজন মহান উপযোগিতাবাদী যাৰ স্থান আৰু অৱদান সম্পর্কে বিভিন্ন মতামত পোৱা যায়।

০ ৭.৭ অধিক জানিবলৈ

ইংৰাজী গ্রন্থঃ

1. Dhariwal, U.K. (2008). *Western political thought*. New Delhi: Arise Publishers & Distributors.
2. Gogoi, P. (2007). *Degree political theory*. Guwahati: Banalata Publication.
3. Johari, J.C. (1994). *Traditions of political thought*. Bombay: Himalayan Publishing House.

4. Robert. P. & Sutch, P. (2005). *An introduction to political thought: A conceptual toolkit*. New Delhi: Atlantic Publishers and Distributers.
5. Singh, G. (Ed.). (2008). *Western political thinkers*. New Delhi: Omega Publications.

অসমীয়া গ্ৰন্থঃ

1] পাল, কৃপেশ চন্দ্ৰ আৰু নায়ক, প্ৰতুল চন্দ্ৰ [2005]¼ *স্নাতক মহলাৰ ৰাজনৈতিক চিন্তাবিদ।* গুৱাহাটী ঃ অৰুণ প্ৰকাশন।

K ৭.৮ অগ্ৰগতিৰ খতিয়ান

১ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ জেৰমি বেন্থাম।
২ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ শুদ্ধ।
৩ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সৰ্বাধিক সংখ্যক লোকৰ সৰ্বাধিক সুখ।
৪ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ উদাৰনৈতিক গণতান্ত্ৰিক ৰাষ্ট্ৰ।
৫ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ সুখাবহ কলন।
৬ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ হেৰিয়েট টেইলৰ।
৭ নং প্ৰশ্নৰ উত্তৰ ঃ অশুদ্ধ।

M ৭.৯ আৰ্হি প্ৰশ্ন

(ক) বস্তুধৰ্মী প্ৰশ্ন

প্ৰশ্ন ১ ঃ উপযোগিতাবাদী চিন্তাধাৰাৰ দুটা মৌলিক বৈশিষ্ট্য উল্লেখ কৰক।
প্ৰশ্ন ২ ঃ বেন্থামৰ তত্ত্বটো কেনেকৈ নৈতিক বুলি ক'ব পাৰি?
প্ৰশ্ন ৩ ঃ জন ষ্টুৱার্ট মিলৰ যিকোনো দুখন গুৰুত্বপূৰ্ণ গ্ৰন্থৰ নাম উল্লেখ কৰক।

(খ) ছুটি প্ৰশ্ন (১৫০ টা শব্দৰ ভিতৰত প্ৰতিটো উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ উপযোগিতাবাদী দৰ্শনৰ মতে, ৰাষ্ট্ৰ হ'ল এক প্ৰয়োজনীয় অশুভ — ব্যাখ্যা কৰক।
প্ৰশ্ন ২ ঃ সুখাবহ কলন বুলিলে কি বুজে? সুখ গণনা কৰিব পৰা বৈজ্ঞানিক পদ্ধতিসমূহ উল্লেখ কৰক।
প্ৰশ্ন ৩ ঃ মিলে কেনেকৈ উপযোগিতাক নাৰীৰ সৈতে সম্পৰ্কিত কৰিছে?

(গ) ৰচনাধৰ্মী প্ৰশ্ন (৩০০-৫০০ শব্দৰ ভিতৰত উত্তৰ লিখক)

প্ৰশ্ন ১ ঃ উপযোগিতাবাদৰ বৈশিষ্ট্যসমূহ আলোচনা কৰক।
প্ৰশ্ন ২ ঃ বেন্থামৰ ৰাজনৈতিক দৰ্শনৰ উপযোগিতাবাদী দৃষ্টিকোণৰ বিষয়ে ব্যাখ্যা কৰক।
প্ৰশ্ন ৩ ঃ কেনেকৈ মিল বেন্থামৰ উপযোগিতাবাদী দৰ্শনৰ পৰা পৃথক, সমালোচনাৰ সৈতে বিশ্লেষণ আগবঢ়াওক।

****